

MAHMÛD B. AHMED EL-HASİRÎ'NİN (ö. 636/1238) HAYATI, ESERLERİ VE HADİŞÇİLİK YÖNÜ

Doç. Dr. Mehmet EREN*

Kâdihân Hasan b. Mansur el-Özkendî el-Fergânî'nin önemli talebelerinden Hasîrî, memleketi Buhârâ'da Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olduktan ve elli yaşlarına kadar orada ikamet ettikten sonra Neysâbûr'a gelerek yaklaşık on yıl boyunca dönemin büyük muhaddislerinden hadis sema etmiştir. Daha sonra, altmış yaşlarında geldiği Dimâşk'ta müderrislik, kitap telif etme, fetva verme ve hadis rivayet etme faaliyetlerini yürütmüştür. Bu şehirdeki Nûriyye Medresesi'nde müderrislik görevini ölene kadar yirmi beş sene boyunca sürdürmüştür.

Hicri yedinci asrın önemli Hanefî fakihlerinden olan Hasîrî, Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencisi İmam Muhammed'in eserlerine büyük önem vermesiyle temayüz etmiştir. Bilhassa onun el-Câmiu'l-kebirî üzerine yazdığı biri muhtasar, diğeri geniş iki şerhi önemlidir. Hasîrî'nin Fıkıh yanında Hadis ilminde de söz sahibi bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. O, özellikle Müslim'in Sahîh'ini rivayetle meşhur olmuştur. Öğrencileri arasında dönemlerinin önemli muhaddisleri vardır.

Anahtar kelimeler: Cemâleddîn el-Hasîrî, Nizâmeddîn Ahmed, Nûriyye Medresesi, et-Tahrîr fi şerhi'l-Câmiî'l-kebir

Mahmûd bin Ahmad al-Hasîrî's (d. 636/1238) Life, Works, and Position in Hadith

Al-Hasîrî, one of the distinguished students of Hasân bin Mansûr al-Özjandî, who is known as "Kâdihân", traveled to Nishapur where he heard hadith around ten years from the great hadith scholars of his age after he studied Islamic Law in his hometown Bukhara where he lived up to his age of fifty. Afterwards, he conducted the activities of teaching, writing, issuing fatwa, and narrating hadith in Damascus where he came

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. meren11@hotmail.com

around his age of sixty. He held the position of professorship for twenty-five years until his death in the Nûriyya Madrasa.

As one of the important Hanafi jurist consultants of the seventh century A.H., al-Hasîrî is distinguished for paying a great attention to the works of Imam Muhammad, the leading student of Imam Abu Hanifa. He wrote two major commentaries on al-Jâmi' al-Kabîr by Imam Muhammad, being one of them short and the other long. It is clear that he is an authority in the science of Hadith, too. He is famous for narrating the Sahih of Muslim. From among his students are the important hadith scholars of the age.

Key Words: Jamâl al-Dîn al-Hasîrî, Nizâm al-Dîn Ahmad, The Nûriyya Madrasa, al-Tahrîr fî Sharh al-Jâmi' al-Kabîr

Giriş

“Kâdîhân” diye meşhur olan Hasan b. Mansûr el-Özkendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) önde gelen talebelerinden biri de, bu hocasını: “O, bizim efendimiz, kadı, imam, üstat, ümmetin övüncü, İslâm'ın direği, selef neslinin bakiyesi, şark diyarının müftüsüdür”¹ şeklinde tanıtan “Hasîrî” nispetli Cemâleddîn Mahmûd b. Ahmed'dir. Döneminde Dimaşk'ta Hanefî fakihlerinin imamı kabul edilen Hasîrî, aslen Buhârâlı'dır. Memleketinde Hanefî mezhebi üzerine Fıkıh ilmini tahsil edip elli yaşlarına kadar ikamet ettikten sonra Dimaşk'a gelmiştir. Buraya geldiğinde başladığı Nûriyye Medresesi'ndeki müderrislik görevini ölene kadar sürdürmüştür. Önemli bir Hanefî fakihi olmasının yanı sıra, muhaddis kimliğiyle de bilinen Hasîrî, her biri dönemlerinde büyük fakih ve muhaddis kabul edilen birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Bu yazıda; Cemâleddîn el-Hasîrî'nin kimliği, hayatı, faaliyetleri, eserleri, talebeleri ve çocukları üzerinde durulacaktır. Biyografisi işlenirken, özellikle onun hadisçilik yönüne dair kaynaklardan tespit edilen bilgilerin değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Yaşadığı Dönem²

Hasîrî, Selçuklu devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zaman diliminde dünyaya gelmiştir. Memleketi Buhârâ 594/1198 yılında Alâeddin Harzemşah'ın idaresine girmişti. Siyasi durumun gitgide kötüleşmesi sebebiyle 616/1219'un sonunda Moğolların istila hareketi başlamıştır. Bu yüzden bölgede ilmi faaliyetler oldukça zayıflamıştır. Nitekim Zehebî, Buhârâ'da önceden ikamet etmiş meşhur muhaddisleri zikrettikten sonra şu tespiti yapar: “Bu şehirde, az da olsa ilmi birikimin kalıntıları devam etmişti. Nihayet Moğollar orayı istila edince ilimden eser kalmadı.”³

¹ Kuraşî, Abdülkâdir b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-mudîyye fî tabakâti'l-hanefiyye*, Kahire 1399/1979, II, 94; Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdülkâdir, *et-Tabakâti's-seniyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, Riyad 1983, III, 117.

² Bk. Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâid ve'd-davâbit el-müstahlasa min't-tahrîr*, Kahire 1411/1991, s. 39-41.

³ Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Emsâr zevâtü'l-âsâr*, Beyrut 1406/1986, s. 218.

Moğol istilasından 15-20 yıl önce memleketi Buhârâ'dan ayrılan Hasîrî'nin, beş yıldan fazla Neysâbûr'da ikamet ettikten sonra Haleb'e geldiği tahmin edilmektedir. Orada ne kadar kaldığına dair bir bilgi yoktur. Nihayet 611/1214'te Dimaşk'a gelip yerleşmiştir.

Bu yıllarda Dimaşk ve çevresi Eyyûbî devletinin hâkimiyeti altındadır. Ölümünden önce (615/1218) ülkesini oğulları arasında paylaştıran el-Melikü'l-Âdil, Dimaşk'ı el-Melikü'l-Muazzam İsa'ya vermişti. Hem haçlılara karşı verilen mücadeleye, hem de el-Melikü'l-Âdil'in oğulları arasındaki siyasi çekişmelere şahit olan Hasîrî, onların kavgalarını yatıştırma ve aralarını düzeltme hususunda gayret göstermiştir. O, el-Muazzam, el-Eşref ve Davud b. el-Muazzam'ın görüşlerine değer verdikleri âlimlerden biriydi. Bu sultanlar, ilme büyük önem vererek, eğitim kurumları olan medreseleri geliştirdikleri bilinmektedir. Bu dönemde özellikle Dimaşk'taki medreselerde ilmi canlılık yaşanmıştır.⁴

Nesebi ve Kimliği

Hasîrî'nin nesep zinciri ve kimlik bilgileri şöyledir: Cemâleddîn Ebü'l-Mehâmid Mahmûd b. Ahmed b. Abdisseyid b. Osman b. Nasr b. Abdîmelik el-Buhârî el-Hasîrî et-Tâcirî el-Hanefî. Buna göre; Hasîrî'nin lakabı Cemâleddîn, künyesi Ebü'l-Mehâmid, adı Mahmûd, baba adı Ahmed, dede adı Abdüsseyyid, şehir nispeti Buhârî, mahalle nispeti Hasîrî, meslek nispeti Tâcirî ve mezhep nispeti de Hanefî'dir. Şu var ki, meslek nispeti "Tâcirî/Tâcir", kendinin değil babasının nispetidir.⁵

"Büyük âlim, Dimaşk'taki Hanefî âlimlerin şeyhi ve Nûriyye Medresesi müderrisi" şeklinde tanıtılan Hasîrî,⁶ aslen Buhârâ'nın Hasîr mahallesinden olup hicri 546 senesinin Cemaziyülevvel ayında doğmuştur⁷ (miladi 1151 Ağustos'unda). "Babası Ahmed'in 'Tâcirî' nispetiyle tanındığını ve Buhârâ'da hasır dokumacılığı ile meşhur olan bir mahalleden olduklarını" bizat kendisi bildirir. Çocukluk-gençlik yıllarında bu mahallede ikamet eden Mahmûd, sonraki yıllarda buraya nispetle "Hasîrî" diye meşhur olmuştur.⁸

⁴ Bk. Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâid ve 'd-davâbitu 'l-müstahlasa mine 'l-tahrîr* (Kahire 1411/1991), s. 39-41.

⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1402/1982, XXIII, 53; a.m.f., *Târîhu'l-islâm*, Beyrut 1998, sene: 631-640, s. 308-309, şahıs no: 440; Kuraşî, *a.g.e.*, III, 431, 432; İbn Kutluboğa, Kâsım, *Tâci'ü'l-terâcim fî tabakâti'l-hanefiyye*, Dimaşk 1413/1992, s. 285-286, şahıs no: 270.

⁶ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, Beyrut 1966, XIII, 152.

⁷ İbn Hallikân (Ahmed b. Muhammed), diğer kaynaklardan farklı olarak Hasîrî'nin Recep ayında doğduğunu bildirir. O, Hasîrî'nin oğlu Nizâmeddîn Ahmed ile babası Ahmed'i birbirine karıştırmış, Nizâmeddîn'in hicri 616'da Moğollar tarafından Neysâbûr'da öldürüldüğünü söylemiştir (*Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi 'z-zamân*, Beyrut 1398/1978, IV, 258-259). Hâlbuki Neysâbûr'da öldürülen, Hasîrî'nin babası olan Ahmed olmalıdır.

⁸ Münzirî, Abdülazîm b. Abdilkavî, *et-Tekmilê li vefeyâti 'n-nakale*, Beyrut 1401/1981, III, 499; Kuraşî, *a.g.e.* III, 432; İbnü's-Sâbûnî, Muhammed b. Ali, *Tekmilêti' ikmâli 'l-iknâl*, Beyrut 1406/1986, s. 129, şahıs no: 91. İbnü's-Sâbûnî, "Hasîrî nispeti hakkında başka açıklamalar da var" demektedir. Ayrıca bk. İbnü'l-Hinnâî (Kınalzâde), Alâeddîn Ali Çelebi, *Tabakâti'l-hanefiyye*, Ammân 1425, s. 252; Leknevî, Abdülhay, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, Beyrut 1324, s. 205.

Kaynaklarda “Hasîrî” nispetli bir grup Hanefî fakihin biyografileri dikkat çeker. Her ne kadar Sem‘ânî *Ensâb*’ında “Hasîrî” nispetine yer vermese de, Zehebî bunu zikrederek “bir grup âlimin nispeti” açıklamasını yapmıştır. Bu nispet, Buhârâ’da hasır dokumacılığı ile bilinen bir mahalleye nispettir.⁹

Buhârâ’nın Hasîr mahallesine mensup bazı âlimler vardır. Hanefî fakih ve aynı zamanda muhaddis olan Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim de, “Hasîrî” nispetli âlimlerden biridir. Fakih ve fazıl bir kişi olarak tanınan bu zat, Şemsü’l-eimme es-Serahsî’den Fıkıh ilmi tahsil etmiş ve kendi gayretiyle çok hadis sema etmiştir. Ondandır istifade eden birçok talebe arasında, muhaddis Ebû Nasr İbn Mâkûlâ da bulunur. Kız kardeşinin oğlu Ebû Amr Osman b. Ali el-Bîkendî, Buhârâ’da dayısı Muhammed b. İbrahim’den Ebû Sa’d es-Semânî’ye hadis rivayet etmiştir. Irâk, Hicâz ve Horâsân bölgelerinde hadis yazan Muhammed b. İbrahim, Buhârâ’da Zilkade 500’de (Temmuz 1107) vefat etmiştir.¹⁰

İbn Nokta (ö. 629/1231) “Hasîrî” nispetinde bir grup âlimi zikretmiş, ama bu nispetle tanınan ve yazımızın konusu olan fakih, müftü, Hanefilerin reisi Ebü’l-Mehâmid Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî’yi unutmamıştır.¹¹

Şahsiyeti

Cemâleddîn el-Hasîrî, üstün ilmi derecesinin yanında, âlimler arasında mütevazı, sâlih ve dindar bir kişi olarak tanınır. O, ibadet ve takva ehlinden dine bağlı bir zat olup, ilim ve ameli kendinde cem etmişti. Şahsiyetinde, büyük bir yücelik, sağlam bir makam ve tam bir saygınlık ön plana çıkmaktadır.¹² Ayrıca kaynaklarda onun şu özelliklerinden de bahsedilir: Vara ve huşu sahibi olup çok ağlar, bol-bol sadaka verirdi. İlmiyle âmil, saygın ve iffetliydi. El yazısı güzel bir kişiydi.¹³

Yüce ve saygın bir kişilik sahibi olan Hasîrî’nin, Dimâşk’ta toplumun her kesimi tarafından sayılan ve sevilen bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Hatta zamanın sultanları, el-Muazzam İsa, el-Eşref Musa ve Davud b. el-Muazzam bile onun görüş ve tavsiyelerine değer vermişlerdir. Buna dair nakdedilen bir olaya kısaca yer vermek istiyoruz. Şâfiî âlimlerinin reisi “İzzüddîn” lakaplı Abdülaziz b. Abdisselâm’ın (ö. 660/1262) muhalifleri, onun bazı kelâmî meselelerde kendisinden farklı itikatta olduğunu Eşref’e ihbar etmişlerdi. Eşref’in delil istemesi üzerine, ona görüşlerini soran bir yazı gön-

⁹ Kuraşî, *a.g.e.*, IV, 180.

¹⁰ Kuraşî, *a.g.e.* III, 8. Bilgi için bk. Köse, Saffet, “Hasîrî, Muhammed b. İbrahim”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 383-384.

¹¹ İbnü’s-Sâbüni, *a.g.e.*, s. 128.

¹² Ebû Şâme el-Makdisî, Abdurrahman b. İsmail, *Terâcimü ricâli’l-karneyn es-sâdis ve’s-sâbi’ (Zeylû’r-ravzateyn)*, Beyrut 1974, s. 167; Zehebî, *Nübelâ*, XXIII, 54.

¹³ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 432; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 152; İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286; Fâsî, Muhammed b. Ahmed, *Zeylû’l-takyîd fi rivâti’s-sünen ve’l-mesânîd*, Beyrut 1410/1990, II, 273, şahıs no: 1606.

dermişler, o da görüşlerini ihtiva eden uzun bir cevabi mektup yazmıştı. Bu mektubu okuyan Eşref, İbn Abdisselâm'a kızarak, veziri ile ona şu fermanı göndermiştir: "Artık fetva verme, insanlarla bir araya gelme, evine kapan." Bunun üzerine İbn Abdisselâm, "bu fermanla, fetva verme görevinin kendisinden saktı olacağı, eve kapanmayı da kendini ibadete hasretmeye sebep olacağı için mutluluk vesilesi sayacağını" vezire bildirmiştir.

Bu olaydan üç gün sonra Hasîrî, İbn Abdisselâm'ı savunmak üzere bir grup talebesiyle Sultan Eşref'in ikamet ettiği kaleye gitmiştir. Sultan, onu büyük bir hürmetle karşılayarak tavsiyelerini beklediğini söylediğinde, Hasîrî İbn Abdisselâm'a niye böyle davrandığını sorarak şöyle demiştir: "Hâlbuki o, öyle büyük bir âlimdir ki, şayet Hindistan'da yahut dünyanın öbür ucunda bulunacak olsaydı, kendine ve ülkesine vesile olacak bereketi düşünerek ve diğer krallara karşı övünç sebebi olması için, Sultan'ın onu memleketine getirmek için gayret etmesi gerekirdi." Sultan, İbn Abdisselâm'ın yazdığı iki belgeyi getirip Hasîrî'ye göstermiş, belgeleri okuyan Hasîrî: "Bu bilgiler; Müslümanların itikadı, salihlerin düsturu ve müminlerin yakini olan hususlardır. İki belgedeki bilgilerin tamamı doğrudur.." demiştir. Hasîrî'nin bu onayından sonra, Sultan Eşref olanlardan ötürü istiğfar ederek İbn Abdisselâm'ı hoşnut edeceğini söylemiş ve bir haberci göndererek ondan helallik dileyip yakın dostu olmasını talep etmiştir.¹⁴

Öğrenim Hayatı ve Hocaları

Hasîrî, memleketi Buhârâ ve çevredeki diğer şehirlerde, başta dönemin en meşhur fakihî Kâdîhân el-Hasen b. Mansûr el-Özkendî olmak üzere bir grup âlimden Fıkıh ilmini tahsil ederek bu alanda sayılı âlimler arasına girmiştir. O, Kâdîhân'ın seçkin öğrencileri arasında sayılır.¹⁵ Öyle ki, sene-lerce onun derslerine devam ettiği için, kaynaklar Buhârâ'nın büyük fakihlerinden Ömer b. Bekr ez-Zerencerî¹⁶ (584/1188) gibi muhtemel hocalarının adından bahsetmemiştir.

Kâdîhân, Hasîrî'ye verdiği icazette, onun Fıkıh ilminde telif edilen birçok önemli eseri kendisine okuduğunu belirterek, İmam Muhammed'in, Ebû Yusuf kanalıyla Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği *el-Mebsût* ile *el-Câmiu's-sağîr* ve kendi telifi olan *el-Câmiu'l-kebîr*, *es-Siyerü'l-kebîr* ve *ez-Ziyâdât* gibi eserlerin bunlardan olduğunu kaydetmiştir. Hasîrî'nin bunlardaki tüm bilgilere tam olarak vakıf olduğunu, böylece müftülük ve müderrislik derecesine ulaştığını, şeref ve riyaset makamına yükseldiğini ifade etmiştir.¹⁷

¹⁴ Nedvî, *a.g.e.*, s. 70-72. Olayın geniş anlatımı için bk. Sübkî, Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, Kahire ts. (1971), VIII, 234-237.

¹⁵ Leknevî, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁶ Biyografisi için bk. Kuraşî, *a.g.e.*, II, 640-641.

¹⁷ Nedvî, *a.g.e.*, s. 44-45. Hasîrî'nin Fıkıh ilminde Ebû Hanîfe'ye ulaşan isnadı için bk. Kuraşî, *a.g.e.*, I, 125-126.

Hasîrî, Fıkâh ilmindeki yüksek derecesi yanında, şayet küçük yaşlarında hadis sema etmiş olsaydı, uzun ömürlü olduğu için zamanında Şam ehlinin *müsnidi* olacaktı. Ne var ki, ancak elli yaşından sonra Neysâbûr'a geldiğinde hadis sema ettiği bilinmektedir.¹⁸ O, muhaddislik yönüyle hocası Kâdîhân'dan üstündür. Zira geç yaşta da olsa devrin büyük muhaddislerden hadis sema ettiği gibi, dönemin önemli muhaddisleri de ondan hadis sema etmiştir. Hâlbuki hocası Kâdîhân'ın bu yönüne dair bilgi bulunmamaktadır. Hasîrî'nin kendilerinden hadis dinlediği, hepsi de uzun ömürlü, âlî isnada sahip ve dönemlerinin büyük âlimleri olan önemli hocaları şunlardır:¹⁹

1. Ebû Sa'd Abdullah b. Ömer b. Ahmed b. Mansûr b. es-Saffâr en-Neysâbûrî (508-600/1114-1204)

2. Kâdî Ebû'l-Fazl İbrahim b. Ali b. Hamek el-Muğîsî en-Neysâbûrî (508-600/1115-1204)

3. Ebû'l-Feth Mansûr b. Abdilmün'im b. Abdillâh b. Muhammed b. el-Fazl el-Ferâvî en-Neysâbûrî (522-608/1128-1212). Bu muhaddis, babasının dedesinden yani "Ebû Abdillâh el-Ferâvî" diye bilinen Muhammed b. el-Fazl'dan çok hadis sema etmiştir. Ondaki sema edip sonraki nesillere aktardığı önemli eserlerden biri de Müslim'in *Sahîh*'idir.

4. Ebû'l-Hasen el-Müeyyed b. Muhammed b. Ali et-Tûsî, en-Neysâbûrî (524-617/1130-1220). Uzun ömürlü olduğu için döneminde Horâsân'ın *müsnidi* olarak meşhur olan bu muhaddisten hadis sema etmek için dört bir yandan talebeler Neysâbûr'a gelmiştir. O, daha küçük bir çocuk iken, 530/1136 yılında Müslim'in *Sahîh*'ini Ebû Abdillâh el-Ferâvî'den sema etmiştir. Tûsî, Moğolların şehri istilasından önce Neysâbûr'un son muhaddisidir. İstiladan sonra Neysâbûr'un o parlak dönemlerinden eser kalmamıştır.²⁰

5. Ebû Hâşim Abdülmuttalib b. el-Fazl el-Hâşimî el-Belhî, el-Halebî (536-616/1141-1219)

İbnü's-Sâbûnî'ye göre Hasîrî, bunların ilk dördünden yani Ferâvî, Tûsî, İbnü's-Saffâr ve Muğîsî'den Neysâbûr'da; Halep'te ise, beşinci kişi olan Ebû Hâşim'den ve başkalarından hadis dinlemiştir. Bu hocalarından Müslim'in *Sahîh*'ini ve başka hadis kitaplarını sema etmiştir.²¹ Hasîrî, bilhassa Müslim'in *Sahîh*'ini rivayetle meşhur olmuştur.

¹⁸ Zehebî, *Nübelâ*, XXIII, 54; a.mlf., *Târihu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309; Kuraşî, *a.g.e.*, III, 431.

¹⁹ Zehebî, *Nübelâ*, XXIII, 54; a.mlf., *Târihu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309. Yukarıda zikredilen beş muhaddisin biyografileri için bk. Zehebî, *Târihu'l-islâm*, sene: 591-600, s. 437-439, 489; sene: 601-610, s. 312-313; sene: 611-620, s. 301-302, 383-385.

²⁰ Zehebî, *el-Emsâr*, s. 208.

²¹ İbnü's-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 128-129; krş. İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286; Leknevî, *a.g.e.*, s. 205. "Hasîrî, Müslim'in *Sahîh*'ini Ferâvî'nin bazı talebelerinden sema etmiştir" (Fâsî, *a.g.e.*, II, 273).

Zehebî, bir semâ kaydında Hasîrî'nin Dârekutnî'nin *Sünen*'inin tamamını 598/1202 yılında "İbnü's-Saffâr" diye bilinen Abdullah b. Ömer'den sema ettiği bilgisini görmüştür. İbnü's-Saffâr, Müslim'in *Sahîh*'ini Ebû Abdillâh el-Ferâvî'den rivayet etmiştir. Dolayısıyla Hasîrî ondan bu kitabı da sema etmiş olabilir. Hasîrî aynı yıl içinde *Muvatta*'ın Ebû Musab rivayetini de kâdî'l-kudât İbn Hamek el-Muğîsî diye bilinen İbrahim b. Ali'den sema etmiştir.²² Zehebî, Mansûr el-Ferâvî ile el-Müeyyed et-Tûsî'nin, Hasîrî'nin 603/1207 yılında kendilerinden Müslim'in *Sahîh*'ini sema ettiğine dair el yazılarını görmüştür. Bu iki muhaddis, Hasîrî'yi yücelten ifadeler kullanmışlardır.²³

Zehebî'nin verdiği bu bilgilerden, Hasîrî'nin 598/1202 ve 603/1207 senelerinde Neysâbûr'da bulunduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim ileride yapacağımız bir nakil de, onun 598 yılında Neysâbûr'da olduğunu kesin olarak ortaya koymaktadır. Şöyle ki o, 598 yılının Receb ayında Neysâbûr'da hocası İbn Hamek el-Muğîsî'ye okunurken sema etmek suretiyle öğrendiği bir hadisi, Dimaşk'ta talebesi İbnü's-Sâbûnî'ye bu hocasından nakletmiştir.

O halde Hasîrî, hocası Kâdîhân'ın vefatından (592/1196) sonra memleketi Buhârâ'dan ayrılarak Neysâbûr'a gelmiştir. Şayet bu şehre iki defa gelmemişse, en azından hicri 598-603 yılları arasında Neysâbûr'da ikamet ederek, oradaki büyük muhaddislerden hadis sema etmiş demektir. Hatta 611/1214 yılında Dimaşk'ta olduğu bilgisi göz önüne alındığında, 598'den itibaren on yıl kadar bir süre Neysâbûr'da kaldığı da tahmin edilebilir.

Hasîrî'nin Halep'te ne zaman bulunduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık. Oradaki hocası Ebû Hâşim 616/1219'da öldüğüne göre, onunla bu tarihten önce görüşmüştür. Neysâbûr'dan ayrıldıktan sonra muhtemelen önce Halep'e gelmiş, orada bir müddet ikamet etmiş, daha sonra da gelip Dimaşk'a yerleşmiştir. Aslen Belhli olan Ebû Hâşim, Fıkıh tahsili yanında Semerkant, Belh ve o bölgedeki diğer şehirlerdeki hocalardan 540/1145'li yıllarda hadis sema etmiştir. Sonra Halep'e yerleşerek, orada ders okutma, fetva verme ve eser telifiyle meşgul olmuştur. Birçok büyük Hanefî âlimi Halep'te ona talebelik yapmıştır. Semaı sahih ve âlî isnada sahip bir muhaddis olup, İmam Muhammed'in *el-Câmiu'l-kebîr*'i üzerine bir şerh çalışması da vardır.²⁴ Hasîrî, aynı eser üzerine yazdığı şerhte, hocasının kitabından faydalanmış olmalıdır. Nitekim Nedvî, "iki şerhin mukayesesinde Hâşimî'nin Hasîrî üzerindeki tesirinin bariz olarak görüldüğünü" ifade eder. Ancak *Tahrîr*'in önemli kaynakları arasında Hâşimî'nin bu şerhine yer vermemesi dikkat çekicidir.²⁵

²² İbn Hamek el-Muğîsî, *Muvatta*'ı "Seyyidi" nispetiyle meşhur Ebû Muhammed Hibetullâh b. Sehl'den rivayet etmiştir (Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309).

²³ Zehebî, *Nübelâ*, XXIII, 54.

²⁴ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 611-620, s. 301-302.

²⁵ Nedvî, *a.g.e.*, s. 48, 90-91. Belki de Hasîrî o şerhten hocası Ebû Hâşim'in adını zikretmeden faydalanmıştır.

Memleketi Buhârâ'da Fıkıh ilminde ihtisas yaparak, bilâhare Neysâbûr'da isimleri yukarıda zikredilen dört büyük muhaddisten çok sayıda hadis ve kitap sema eden Hasîrî, Halep'e uğrayarak Dimaşk'a gelmiş ve orada Hanefî âlimlerinin reisi olmuştur. O, bilhassa el-Melikü'l-Muazzam döneminde Dimaşk'ın en ünlü âlimleri arasında bulunmaktadır. Bu vali, kendisine büyük saygı göstermiş, onu yüceltmiş ve hediye vermiştir.²⁶

Öğretim Görevi: Nûriyye Medresesi Müderrisliği

Dimaşk'a gelip yerleşen Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî'nin bu şehirden ancak hac vazifesini ifa için bir defa ayrıldığı bilinmektedir. Uzun yıllar burada müderrislik, kitap telif etme, fetva verme ve hadis rivayet etme gibi faaliyetleri icra eden Hasîrî'den birçok talebe istifade etme imkânı bulmuştur. O, şahsında ilim ve ameli cem eden bir âlim olduğu gibi, tevazu sahibi, herkese iyi davranan bir kişiliğe sahipti.²⁷

Hasîrî, Dimaşk'taki önemli Hanefî medreselerinden olan Nûriyye Medresesi'nde 611/1214 yılında müderrislik görevini üstlenerek, ölene kadar bu görevi sürdürdüğü için "Müderrisü'n-Nûriyye" diye meşhur olmuştur.²⁸ Esedî (854/1450), *Târîh*'inde 611 yılı olaylarından bahsederken şöyle demiştir: "Bu yıl içinde, Cemâleddîn Mahmud el-Hasîrî Nûriyye Medresesi müderrisliğini üstlendi. el-Melikü'l-Muazzam, Rebûlevvel ayında onun dersine katıldı."²⁹ Zehebî de: "Cemâleddîn el-Hasîrî, Nûriyye'de 25 sene müderrislik yaptı. O, ilmiyle âmil âlimlerden biriydi" demiştir.³⁰ Nuaymî ise, "dindarlığı, ilmi, âlimlerin kendisine intisabı ve talebesi olmaya çalışmalarıyla meşhur Şeyhülislâm el-Hasîrî'nin 623/1226 yılında Nûriyye Medresesi müderrisliğini üstlendiğini, bu görevini 4 Safer 636'da vefatına kadar sürdürdüğünü" söylemiştir.³¹

"Hasîrî'nin Nûriyye'deki müderrislik görevine hicri 623 yılında başladığı" bilgisi yanlıştır. Zira yukarıda belirtildiği gibi, o bu göreve hicri 611 yılında başlamış ve onu ölene kadar yirmi beş sene boyunca sürdürmüştür. Daha sonra Nûriyye müderrisliği görevini oğulları Muhammed ile Ahmed devam ettirmişlerdir. Bu kadar uzun bir süre hocalık yapan bir âlim elbette birçok öğrenci yetiştirecektir. Hasîrî'nin Fıkıh ve Hadis ilimlerinde dönemlerinin meşhur âlimleri olan talebeleri vardır.

²⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 152.

²⁷ İbnü's-Sâbânî, *a.g.e.*, s. 129; Zehebî, *Nübelâ*, XXIII, 54; Kuraşî, *a.g.e.*, III, 432; Leknevi, *a.g.e.*, s. 205.

²⁸ Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 167; Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309. Hasîrî, Nûriyye'deki ilk dersini hicri 611 yılında vermiştir. Ondan önceki müderris eş-Şeref Davud'dur. Davud'dan önceki de el-Burhân Me-sûd'dur. Bu medresenin ilk müderrisi, el-Emîr İmâdüddîn Ömer b. Şeyhi's-şüyûh Sadreddin Ali b. Hamûye'dir (İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 152).

²⁹ Nuaymî, Abdülkâdir b. Muhammed, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, Beyrut 1410/1990, I, 476. Hasîrî, el-Muazzam'ın fakihlerle birlikte hazır olduğu bu dersi 3 Rebû'l-evvel'de vermiştir (Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 86).

³⁰ Zehebî, *el-'Iber fî haberi men ğaber*, Beyrut ts., III, 229. Yine bk. İbnü'l-İmâd, Abdülhay, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, Dâru'l-fikr 1399/1979, V, 182.

³¹ Nuaymî, *a.g.e.*, I, 475-476.

Öğrencileri

1. Fakihler

Hasîrî özellikle Fıkıh ilminde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. el-Melikü'l-Muazzam İsa, fakih ve allâme Mahmûd b. Âbid et-Temîmî es-Sarhadî ve "Sıbtu İbni'l-Cevzî" diye bilinen Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu (ö. 654/1256) ondan Fıkıh ilmi tahsil eden önemli âlimlerdir.³²

el-Cevâhiru'l-mudıyye'de biyografisini yazdığı kişiler hakkında Abdülkadir el-Kuraşî'nin *tefakkahe ale'l-İmâm Cemâleddîn* veya *tefakkahe ale'l-Hasîrî* ifadesi, Hasîrî'den Fıkıh ilmi öğrenenleri gösterir. Biyografilerinde bu ifadenin yer aldığı dokuz kişi tespit ettik. Aralarında muhaddis kimlikleriyle tanınanların da bulunduğu bu âlimler vefat tarihlerine göre şu şekilde sıralanır:³³

1. el-Melikü'l-Muazzam İsa b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 624/1227)
2. Sadruddîn el-Hilâtî Muhammed b. Abbâd (ö. 652/1254)
3. Mahmûd b. Âbid et-Temîmî es-Sarhadî (ö. 674/1275-76)
4. Sadruddîn el-Ezrî Süleyman b. Vüheyb (ö. 677/1278)
5. Şihâbuddîn er-Râzî Mahmûd b. Ebî Bekr (ö. 680/1281 veya 675/1276)
6. Abdüddâim b. Mahmûd el-Mevsilî³⁴ (ö. 680/1281)
7. Bedruddîn Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Atâ' (ö. 696/1296)
8. Abdülkâdir b. Muhammed el-Ukaylî (ö. 696/1297)
9. İsmail b. Osman (ö. 714/1314) "İbnü'l-Muallim" diye tanınan bu zat, zamanında Hanefî âlimlerinin reisidir. Hasîrî'nin fıkıh öğrencilerinin sonuncusu sayılır. Çocukluğunda ondan Fıkıh ilmi öğrenmiştir. Zira o, Dimâşk'ta 623 yılının Receb ayında doğmuş, Hasîrî ise 636'da vefat etmiştir. İsmail b. Osman'ın muhaddislik yönü de kuvvetlidir. Buhârî'nin *Sahîh*'inin tamamını hocası İbnü'z-Zebîdî'den sema etmiştir.³⁵

³² Kuraşî, *a.g.e.*, III, 431; İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 285; Safedî, Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Beyrut 1420/1999, XXV, 239.

³³ Biyografileri için sırasıyla bk. Kuraşî, *a.g.e.*, II, 682-684; III, 180; III, 441-442; II, 237; III, 457-458; II, 372; III, 629; II, 450; I, 418-422.

³⁴ Abdüddâim'in Abdullah, Abdülaziz ve Abdülkerim adlarında üç kardeşi vardır. Bu dört kardeşin hepsi de ilimle iştigal etmiştir. Dimâşk'a seyahat ederek Hasîrî'den ilim öğrenen Abdullah (599-683/1203-1284) zamanın büyük âlimlerindendi. Gençlik yıllarında telif ettiği *el-Muhtâr* ve daha sonra bu kitabına yazdığı *el-İhtiyâr* adlı şerhi ile tanınır (Leknevî, *a.g.e.*, s. 106-107).

³⁵ "İbnü'z-Zebîdî" diye bilinen muhaddis ve Hanbelî fakihî Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ebî Bekr el-Mübârek (ö. 631/1233), Hasîrî'nin akranı olup Bağdat, Dimâşk ve Halep'te hadîs rivayet etmiştir. Döneminde özellikle Buhârî'nin *Sahîh*'ini rivayete meşhur olan bu âlimden çok sayıda kişi rivayet nakletmiştir (Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 60-63).

Dimaşk'ta Hanefî âlimlerin reisi olan Hasîrî, uzun ömürlü olduğu için imam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) eserlerini rivayet etme hususunda zamanında tek kalmıştır. Bilhassa onun *el-Câmiu'l-kebîr*'i kendisine okunurdu. Nitekim el-Melikü'l-Muazzam, bu kitabı ve başka eserleri ona okumuştur. Hasîrî, *el-Câmiu'l-kebîr* üzerine biri muhtasar, diğeri geniş olmak üzere iki ayrı şerh yazmıştır.³⁶

2. Muhaddisler

Hasîrî'nin Fıkıh yanında Hadis'te de söz sahibi bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Zira öğrencileri arasında dönemlerinin önemli muhaddisleri olan kişiler vardır. Ondan sema yoluyla rivayet nakleden ve muhaddis olarak tanınan meşhur kişiler şunlardır: Zekiyyüddîn el-Birzâlî (ö. 636/1239), Mecdüddîn İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262), Mecdüddîn İbnü'l-Hulvâniyye (ö. 666/1268), Cemâlüddîn İbnü's-Sâbûnî (ö. 680/1281) ve Fâtıma bint Cevher el-Batâihîyye (ö. 711/1311). Ayrıca ikisi de kadı olan İbnü'l-Huveyyiy Muhammed (ö. 693/1294) ile Takıyyüddîn Süleyman el-Hanbelî (ö. 715/1316) ondan icazet yoluyla rivayet nakletmişlerdir.³⁷ Hasîrî'den icazet alan âlimlerden biri de, meşhur muhaddis Münzirî'dir (ö. 656/1258). O şöyle der: "Dimaşk'a geldiğimde Hasîrî orada bulunuyordu. Ne var ki ondan sema edemedim. Ancak kendisinden bir icazet alma imkânım oldu."³⁸

İbnü's-Sâbûnî, hocası Hasîrî ile ilgili bir hatırasını şöyle nakleder: "Onunla görüşüp kendisinden hadis sema ettim. Doğum tarihini sorarak ondan icazet istediğimde, kendi el yazısıyla benim için yazdığı icazette 'doğum tarihim, 546 yılının Cümâdî'l-ûlâ) ayında' diye kaydetti."³⁹

İbnü's-Sâbûnî, Dimaşk'taki Nûriyye Medresesi'nde, kıraat yoluyla (bir talebenin hocaya okuması) Ebü'l-Mehâmid'den yani Hasîrî'den sema ettiği bir hadisi, bu hocasından başlayarak senedini zikretmek suretiyle nakleder. Ebü'l-Mehâmid, o hadisi, Neysâbûr'da orali olan hocası imam Ebü'l-Fazl İbrahim b. Ali b. Muhammed b. Hamek el-Muğîsî'den, 598 yılının Receb ayında, ona okunurken sema etmek suretiyle öğrenmiştir. Muğîsî'nin doğum tarihi hicri 508'dir. Muğîsî de, bu hadisi, hocası imam Ebû Muhammed Hibetullah b. Sehl b. Ömer b. Muhammed b. el-Huseyn es-Seyyidî'den nakletmiştir. Senedin son tarafında Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer zinciriyle nakledilen hadisin metni şöyledir: "Rasûlüllah (a.s.): 'Hayır (ganimet ve sevap), kıyamet gününe kadar atların alınlarında olacaktır' buyurdu."

Meşhur olan bu hadis, temel hadis kaynaklarının hemen hepsinde bulunmaktadır. Hadisin metni aynen bu şekilde Mâlik'in *Muvatta'*ında ("Cihâd",

³⁶ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 432; krş. İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 152.

³⁷ Zehebi, *Nübelâ*, XXIII, 54; a.mlf., *Tarihü'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309.

³⁸ Münzirî, *a.g.e.*, III, 499. Krş. Kuraşî, *a.g.e.*, III, 432.

³⁹ İbnü's-Sâbûnî, *a.g.e.* s. 129.

44) geçmektedir. Yukarıda Hasîrî'nin *Muvatta'*ın Ebû Musab rivayetini hocası Muğîsî'den sema ettiği bilgisi geçmişti. Muğîsî de, *Muvatta'*ı hocası Hibetullah es-Seyyidî'den rivayet etmiştir. İbnü's-Sâbûnî'nin naklettiği bu hadisin isnadı, Hasîrî'nin İmam Mâlik'e ulaşan isnad zincirini göstermektedir.

Aynı hadisi, İbnü's-Sâbûnî, âlî bir isnatla şu iki hocasından da almıştır: Dimaşk'ta kendisine okunurken sema etmek suretiyle kâdî'l-kudât Ebü'l-Kâsım Abdüssamed b. Muhammed b. Ebi'l-Fazl el-Ensârî'den ve şeyh, müsnid Ebü'l-Hasen el-Müeyyed b. Muhammed b. Ali et-Tûsî'den. el-Müeyyed, İbnü's-Sâbûnî'ye Neysâbûr'dan gönderdiği muhtelif mektuplarında bu hadisi yazmak suretiyle rivayet etmiştir. Ebü'l-Kâsım, bu hadisi hocası Ebû Muhammed Hibetullah b. Sehl es-Seyyidî'den icazet yoluyla; el-Müeyyed ise, ona okunurken sema etmek suretiyle almıştır.⁴⁰

Müslim'in *Sahîh*'ini Hasîrî'den sema ile meşhur, bu kitabı ondan rivayet edenlerin sonuncusu olan Fâtıma bint İbrahim el-Batâihî, Zehebî ve arkadaşlarına hocası Hasîrî'den rivayet nakletmiştir.⁴¹ Zehebî bu hanım hocasını şöyle tanıtır: "Sâliha, müsniide, Ümmü Fâtıma bint şeyh İbrahim b. Mahmud b. Cevher el-Batâihî el-Ba'î. Şeyh İbrahim b. el-Kurayşiyye ve kardeşlerinin annesi olup, 86 yaşında iken 711/1311 yılının Safer ayında vefat etmiştir. (Buhârî'nin) *Sahîh*'ini defalarca "İbnü'z-Zebîdî" diye bilinen el-Huseyn b. Ebî Bekr el-Mübârek'ten (ö. 631/1233) rivayet etmişti. Müslim'in *Sahîh*'ini de Hanefilerin şeyhi İbnü'l-Hasîrî'den sema etmiştir. İbn Ravâha'dan da sema etmiştir. Dinine bağlı, ibadete düşkün bir hanımdı."⁴² Hasîrî'den Fıkıh ilmi tahsil edenler arasında zikredilen Muhammed b. Abbâd, aynı zamanda ondan Müslim'in *Sahîh*'ini sema etmiştir.⁴³

Eserleri

Hasîrî'nin telif ettiği eserler, onun Hanefî fihına katkılarının yanında, bu alandaki otoritesine şahitlik eder. O, bilhassa İmam Muhammed'in eserlerine büyük önem vermiş, derslerinde onları okutarak rivayet etmiş, hatta uzun ömürlü olduğu için döneminde bu işi yapan tek kişi olarak kalmıştır. Özellikle *el-Câmiu'l-kebîr* adlı eseri üzerine bazı çalışmalar yapmıştır. Bu kitaba, biri muhtasar, diğeri geniş iki ayrı şerh yazdığı bilinmektedir.⁴⁴

⁴⁰ İbnü's-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁴¹ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 631-640, s. 309.

⁴² Zehebî, *Iber*, IV, 28.

⁴³ Kuraşî, *a.g.e.* III, 180.

⁴⁴ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 433. İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286; Leknevî, *a.g.e.*, s. 205. İbnü'l-İmâd, Hasîrî'nin güzel kitaplar telif ettiğini belirterek, *el-Câmiu'l-kebîr* şerhinin onlardan biri olduğunu söylemiştir (*a.g.e.*, V, 182).

Hasîrî, *el-Muhtasar (el-Vecîz)*⁴⁵ adıyla bilinen iki ciltlik muhtasar şerhi önce yazmıştır. Bu şerhte, el-Alâ' es-Semerkindî'nin metodunu takip etmiş ve onun şerhinden çok alıntı yapmıştır. Mukaddimesinde bu duruma işaret eder. Semerkandî'nin *Câmi'*ine binden fazla mesele ve fark ilave ettiğini, bilhassa meseleleri *nezâir* ve *şevâhid* ile izaha ve hisâbâtın tashihindeki farkları zikretmeye çok önem verdiğini söylemiştir.⁴⁶ Kâtip Çelebî, *Vecîz*'i şöyle tanıtır: “*el-Câmiu'l-kebîr*'e yaklaşık 1630 mesele ve birçok hesap kaidesi (*kavâid hisâbiyye*) ilave edilmiştir. Hasîrî bu şerhte; *nezâir*, *şevâhid* ve *furûku* zikretme, *hisâbiyatı* tashih hususlarında yapılabilecek bütün izahları yapmaya çalışmış, hıfzı kolay olması için de ibarelerin kısa tutulmasına özen göstermiştir.”⁴⁷

Sekiz ciltlik *et-Tahrîr*⁴⁸ adlı geniş şerhte ise, Hasîrî'nin cem ve tahkikte son noktaya ulaşmaya gayret ettiği bilinmektedir. *Tahrîr*'in dört ciltlik nüshasının ilk ve son ciltlerini gözden geçirip, onu “kıymetli bilgilerle dolu güzel bir şerh” olarak tanımlayan Ebû'l-Vefâ el-Efgânî şu tespitlerde bulunur: “Hasîrî, bilgileri bazen İmam Muhammed'in *el-Asl* ve diğer eserlerinden, bazen de Kerhî, Cessâs ve Serahsî'nin şerhlerinden derlemiştir. Ebû Hâzim, Râzî, Cürçânî gibi şârih ve âlimlerin zikrettiği bazı meselelere itiraz edip cevaplar verdiğine şahit olursun. Özellikle Cessâs'ın tek kaldığı birçok görüşünü tartışma konusu yapmaktadır. Bütün bunlardan başka, bir de, her babın başında İmam Muhammed'in bilgileri üzerine bina ettiği *aslı* yani kaideleri açıklar ki, böylece ferî hükümlerin delillerinin bilinmesi çok kolay hale gelmiştir.”⁴⁹

Şam valisi el-Melik el-Muazzam İsa b. Ebî Bekr el-Eyyûbî'nin (ö. 624/1227), *el-Câmiu'l-kebîr*'i hıfzedenlere teşvik olarak yüz dinar, *el-Câmiu's-sağîr*'i hıfzedenlere ise elli dinar ödül verdiği ifade edilmektedir.⁵⁰ Hasîrî, bu geniş şerhi, el-Melik el-Muazzam'ın kitabı kendisine okuması esnasında,

⁴⁵ Yazma nüshaları için bk. Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-edebî'l-arabî*, Kahire, ts., III, 251; Kallek, a.g.md., DİA, XVI, 383. Zirikli'nin, *Vecîz*'i, “Hanefî fikhına dair bir fetva kitabı” olarak tanıtmış yanlıştır (*el-A'lâm*, VIII, 36).

⁴⁶ Nedvî, a.g.e., s. 65-66, 86. el-Alâ' el-Âlim/el-Âlem es-Semerkindî diye bilinen Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilhamîd el-Üsmendî'nin (ö. 552/1157) biyografisi için bk. Kuraşî, a.g.e., III, 208-209.

⁴⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zümûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fînûn*, İstanbul 1971, I, 568. Hasîrî, *el-Câmiu'l-kebîr*'in sonundaki “Cinâyât” bölümünün *el-Gasb* ve *l-cinâyetü aleyh* babından sonra şu iki babı eklemiştir: *Beyu't-taâm* ve *el-Eymân fi iktizâi'l-mâl*. Şu da var ki, *el-Câmiu'l-kebîr*'in son babı olan *Bâb mine'l-cenîn ve ğayrihî* kısmı bu şerhte yoktur (Lüey el-Halîlî, *Leâliü'l-mehâr fi tahrîci mesâdirü reddi'l-muhtâr* I, 84, nr. 81; I, 205, nr. 270). *Tahrîr*'inde, yer-yer *el-Câmiu'l-kebîr* nüshalarındaki farklılıklara işaret eden Hasîrî, kitabın son babı olan *el-Eymân fi iktizâi'l-mâl* babında şöyle demiştir: “Bazı nüshalarda bu bab burada değil, kitabın *Eymân* bölümü sonunda zikredilmiştir” (Nedvî, a.g.e., s. 82).

⁴⁸ Yazma nüshaları için bk. Brockelmann, a.g.e., III, 251; Kallek, Cengiz, “*Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed*”, DİA, İstanbul 1997, XVI, 383. Ali Ahmed en-Nedvî'nin bu eserdeki fikhî kaideler üzerine hazırladığı doktora tezi, *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-müstahlasa mine'l-Tahrîr* (Kahire 1411/1991) adıyla yayımlanmıştır.

⁴⁹ Nedvî, a.g.e., s. 101.

⁵⁰ *Keşfü'z-zümûn*, I, 568. İbn Kutluboğa, Muazzam'ın *el-Câmiu'l-kebîr*'i ezberleyene iki yüz dinar verdiğini söyler. Muazzam'ın ezberlenen diğer eserler için verdiği ödül miktarları hakkında bk. İbn Kutluboğa, a.g.e. s. 226.

el-Câmiu'l-kebîr'i ikinci defa geniş bir şekilde şerh etme talebi üzerine yazmıştır.⁵¹

Hasîrî, iki şerhinde de, konuların tertip ve işlenişinde, el-Alâ' es-Semerkandî'nin *Şerhu'l-Câmiu'l-kebîr*'inden çok istifade etmiştir. Semerkandî, *el-Câmiu'l-kebîr*'i yeniden tertip eden âlimlerden biridir. Hasîrî, *el-Câmiu'l-kebîr*'in nüshaları arasından, konuları ve meseleleri tertip-tanzim yönüyle güzel olan Semerkandî nüshasını esas almıştır. Bu yüzden *Tahrîr*'in muhtelif yerlerinde "sâhibü'l-kitâb" olarak bahsedilen kişinin Semerkandî olması ihtimali oldukça kuvvetlidir.⁵²

Hanevî fakihleri arasında önemli bir mevki bulunan Hasîrî'nin kitapları özellikle de *Tahrîr*'i sonraki âlimler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. *el-Câmiu'l-kebîr* üzerine şerh yazanlardan bilhassa el-Melik el-Muazzam İsa ile İbn Kâdî'l-Asker diye meşhur olan Ebü'l-Hasen Ali b. Halil (ö. 651/1253) *Tahrîr*'den büyük ölçüde istifade ederek, Hasîrî'nin "*fikhî kaideleri tespiti önem verme metodunu*" devam ettirmişlerdir.⁵³

Hasîrî'nin *Vecîz* ve *Tahrîr*'den başka çalışmaları da vardır. İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağîr*'ine şerh yazanlar arasında onun adı da anılır.⁵⁴ İmam Muhammed'in telif ettiği son eser *es-Siyerü'l-kebîr*'dir. O, bu kitabını Irak'tan ayrıldıktan sonra yazmıştır. Bu yüzden Ebû Hafs, kendisinden bu eserini rivayet edememiştir. İşte bu *es-Siyerü'l-kebîr*'e şerh yazan âlimlerden biri de Hasîrî'dir.⁵⁵

Bu dört şerhin dışında, Hasîrî'nin *Hayru matlûb fi'l-fikh* adını verdiği iki ciltlik bir fetva kitabı vardır.⁵⁶ Adı *Hayru'l-matlûb fi'l-ilmî'l-merğûb* şeklinde de zikredilen bu eseri el-Melik en-Nâsır Davud b. el-Muazzam için telif etmiştir.⁵⁷ Bu kitabın müellif Hasîrî hattıyla olan nüshasını gördüğünü bildiren Kuraşî şu bilgileri verir: "Hasîrî, *el-Mebsûtu*'u kendi hattıyla istinsah,

⁵¹ Hasîrî, *Tahrîr*'in telifini 16 Cemaziyülâhur 616 Perşembe günü öğle namazı vaktinde bitirmiştir (Zirikli, Hayreddin, *el-A'âm*, Beyrut 1969, XI/2, levha no: 1322). *Tahrîr*'in mukaddimesinde Hasîrî'nin iki şerhi hakkında yaptığı açıklamalar için bk. Nedvî, *a.g.e.*, s. 80. *el-Câmiu'l-kebîr* üzerine el-Melik el-Muazzam'ın da bir şerhi vardır. *Usûlü'l-câmiu'l-kebîr* adlı bu şerhin son sayfasında, Hasîrî'nin el-Melik el-Muazzam'ı öven cümleleri bulunmaktadır (Nedvî, *a.g.e.*, s. 54).

⁵² Nedvî, *a.g.e.*, s. 87-88. Yedi ayrı *el-Câmiu'l-kebîr* şerhini kaynak olarak kullanan Hasîrî, en fazla Ebü'l-Hasen el-Kerhî'nin şerhinden istifade etmiştir. Bu şerhler ve Hasîrî'nin diğer kaynakları için bk. Nedvî, *a.g.e.*, s. 90-95.

⁵³ Bilgi için bk. Nedvî, *a.g.e.*, s. 187-197. *el-Fetâvâ'l-hindîyye*'nin birçok yerinde *Tahrîr*'den nakiller yapılır (Nedvî, *a.g.e.*, s. 78, dn. 2). İbn Kâdî'l-Asker'in biyografisi için bk. Kuraşî, *a.g.e.*, II, 568-569.

⁵⁴ *Keşfü'z-zünûn*, I, 563.

⁵⁵ *Keşfü'z-zünûn*, II, 1014; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfi'z-zünûn*, İstanbul 1971, 1972, II, 33; Leknevî, *a.g.e.*, s. 205; Lüey el-Halîlî, *a.g.e.*, I, 195.

⁵⁶ Ahmet Özel'in *el-Fetâvâ* adlı ayrı bir kitaptan bahsetmesi hatadır (*Hanevî Fıkah Âlimleri*, Ankara 1990, s. 64).

⁵⁷ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 433; İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286; *Keşfü'z-zünûn*, I, 727. Yazması için bk. Brockelmann, *a.g.e.*, VI, 344; Kallek, *a.g.md.*, DİA, XVI, 383. Yazma nüshayı gören Nedvî, "telif ettiği son eserdir, bunda sadece Ebû Hanîfe'nin görüşüyle yetinmiştir" şeklinde kapağa yazılan bir nottan hareketle, eserin Hasîrî'nin telif ettiği son kitap olduğunu söylemiştir (*a.g.e.*, s. 65).

es-Siyer'i de şerh etmiştir. *Şerhu's-Siyer*'in hâfız Dimyâtî'nin hattıyla olan nüshasını gördüm. Dimyâtî, bu nüshayı, kendisine icazet veren hocaların hatlarıyla olan nüshalardan derlemiştir.⁵⁸ Son olarak Hasîrî'nin hac konusunda *Menâsikü'l-hac* adlı bir eserinden de bahsedilir.⁵⁹

Bağdatlı İsmail Paşa, Hasîrî'nin telif ettiği altı eserin adını vermekte, ancak Kâtip Çelebi'nin zikrettiği *el-Câmiu's-sağîr* üzerine yazılan şerhten bahsetmemektedir. O, Kâtip Çelebi'den farklı olarak, Şâfîiler ile Hanefîiler arasındaki ihtilafli meselelere dair tek ciltlik *et-Tarîkatü'l-Hasîriyye*⁶⁰ adlı bir kitabı da Hasîrî'nin eserleri arasında saymıştır.⁶¹ Ahmet Özel, Nedvî ve Cengiz Kallek, Hasîrî'nin eserleri arasında *et-Tarîkatü'l-Hasîriyye*'ye de yer vermişlerdir. Ancak bu kitap Hasîrî'nin değil, oğlu Nizâmeddîn Ahmed'in olabilir. Zira onun *hilâf* ilmine önem verdiği, bu alanda *et-Tarîka/et-Ta'lika* adında bir eseri olduğu bilinmektedir.

Telif yanında istinsahla da iştigal eden Hasîrî, hem kendi kitaplarını, hem de başka önemli eserleri istinsah etmiştir. El yazısı güzel olduğu için istinsah ettiği kitapların nüshaları kıymetlidir. Onun *el-Mebsût*, *Şerhu's-siyer* gibi hacimli eserleri istinsah ettiğini belirten Temîmî, istinsah ettiği kitaplardan Serahsî'nin (ö. 483/1090) *Şerhu's-siyeri'l-kebîr* nüshasını görmüştür. Hasîrî, bu nüshanın yazımını, Buhârâ'nın *Dihkân* sokağında, 578 yılı Muharrem ayının sonunda Cumartesi günü bitirmiştir.⁶²

Anlattığı Bazı Olaylar

Kaynaklarda az da olsa Hasîrî'nin anlattığı veya onun hakkında anlatılan olaylara dair bazı bilgiler vardır. Bunlardan tespit edebildiğimiz üç tanesi şöyledir:

1. 619/1223 yılının arife günü Cuma'ya denk gelmesi sebebiyle hacca gidenlerin sayısı oldukça fazla olmuş, Mekke'de yaşanan izdihamda bir grup insan vefat etmiştir. "Sibtu İbni'l-Cevzî" diye bilinen Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu (ö. 654/1256) o seneki hacda yaşanan bazı olayları hocası Hasîrî'den nakleder. O gördüğü olayları şöyle anlatır: Büyük bir askeri birlikle hacca

⁵⁸ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 433.

⁵⁹ *Keşfü'z-zümûn*, II, 1831. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, İstanbul 1951, 1955, II, 405. Özel, Nedvî ve Kallek Hasîrî'nin kitapları arasında bu eseri zikretmezler. Nedvî, Ziriklî'den naklen (*el-A'lâm* VII, 161, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1980) Hasîrî'nin *en-Necmü'l-hâdî's-sâri ilâ halli elfâzi Sahîhi'l-Buhârî* adında bir kitabı olduğunu söylemiştir (*a.g.e.*, s. 63). Bu bilgi matbaa hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira *el-A'lâm*'ın diğer baskılarında Hasîrî'nin böyle bir kitabı zikredilmediği gibi, başka hiçbir kaynaktan da ona bu isimde bir eser nispet edilmemiştir.

⁶⁰ Yazma nüshası için bk. Brockelmann, *a.g.e.*, VI, 344; Kallek, "a.g.md.", *DİA*, XVI, 383. Nedvî de, bu kitabı Hasîrî'nin eseri kabul etmiştir. O, yazma nüshanın 352 varaktan oluştuğunu ve mukaddimesinin olmadığını söyler. Ancak kitaptan naklettiği iki alıntıyı da, yazma nüshadan değil başka bir kaynaktan almıştır (*a.g.e.*, s. 64).

⁶¹ *Hediyetü'l-ârifin*, II, 405; *İzâhu'l-meknûn*, II, 85. Ömer Rızâ Kehhâle, Hasîrî'nin *el-Câmiu'l-kebîr* ve *es-Siyerü'l-kebîr* şerhlerinden başka bir eserini zikretmez (*Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut ts., XII, 147).

⁶² Nedvî, *a.g.e.*, s. 67.

gelen Yemen valisi el-Melik el-Mesûd lâkaplı Adsız b. el-Kâmil, zemzem kuyusunun kubbesine çıkarak tüfekte Mekke güvercinlerine ateş ediyordu. Hizmetçileri de, kılıçlarla sa'y yerindeki insanların bacaklarına vurarak: "Yavaş-yavaş say edin. Zira sultan, say yerinde kurulan sarayında derin uykudadır" diyorlardı. Bu kılıç darbelerinden ötürü insanların bacaklarından kanlar akıyordu.⁶³ Yukarıda Hasîrî'nin Dimaşk'ta bulunduğu süre içinde hac vazifesini ifa ettiği bilgisi geçmişti. Bu paragraftaki bilgilerden, onun hac ibadetini 619/1223 yılında yaptığı anlaşılmaktadır.

2. Yine 619 yılı içinde, el-Âdil b. Eyyûb'un tabutunun Dimaşk kalesinden türbesine taşınması töreni yapılmıştır. Medresenin inşası henüz tamamlanmamıştı. Bu yıl içinde tamamlanan medresede Kâdî Cemâleddin el-Mısırî'nin verdiği derse dönemin büyük âlimleri gelmişti. el-Melik el-Muazzam İsa b. el-Melik el-Âdil de, bu derse katılarak âlimlerle müzakere etmişti. Medresenin eyvanında yapılan bu toplantıda, el-Melik el-Muazzam'ın sağına Hanefilerin şeyhi Cemâleddin el-Hasîrî, soluna Medrese'nin müderrisi kâdî'l-kudât Cemâleddin el-Mısırî oturmuştu. Toplantıya katılan diğer âlimlerin sırayla iki tarafa oturmasıyla küçük bir halka oluşmuş, Takıyyüddîn İbnü's-Salâh, el-Muazzam'ın karşısında yer almıştı. İnsanlar bu halkanın çevresinde eyvanı doldurmuştu. Böylece çok önemli bir toplantı gerçekleştirilmiş oldu. Benzeri bir toplantı, bir de 623/1226 yılında yapılabilmıştır. Ancak onda Şâfiîlerin en büyük âlimi Fahreddin b. Asâkir bulunmamıştır.⁶⁴

Bu pasajdan, Hasîrî'nin yaşadığı hicri altıncı-yedinci asırlarda, fıkıh mezheplerine büyük önem verildiği, özellikle dört Sünni mezhebin temsilcilerinin protokolde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Yine bu asırlarda, kadı (hâkim) bilhassa kâdî'l-kudât makamında bulunan âlimlerin statülerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3. Abdülkadir el-Kuraşî, Hasîrî'nin anlattığı üç âlimle ilgili bir olayı ondan şöyle nakleder: Ebû Cafer Muhammed b. Abdullah el-Hindüvânî, Belh'ten Buhârâ'ya gitmişti. Orada Muhammed b. Nasr el-Meydânî ve Muhammed b. el-Fadl el-Buhârî ile buluştu. Üçü yağmurlu bir Cuma günü Muhammed b. el-Fadl'ın evinde toplanmışlardı. Ebû Cafer: "Ben yolcuyum, yolcuya Cuma namazı farz değil" dedi. Meydânî de: "Ben de âmâyım. Âmâya da Cuma namazı farz değil" dedi. Muhammed b. el-Fadl ise: "Ayakkabılar ıslanacak derecede yağmur yağdığında, namazlar evlerde kılınır" diye bir ha-

⁶³ Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 611-620, s. 58-59; krş. Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 132. Ebû Şâme şunları ilave eder: "Adsız, Mekke ve çevresine hâkim oldu. Bozguncuların gücünü kırıp onları ortadan kaldırdı. Makam-ı İbrahim üzerindeki kubbeyi yapan da odur. Onun zamanında, Mekke'ye Mısır ve Yemen'den fazla mal geldiği için fiyatlar ucuzladı. Heybetinin büyüklüğü sebebiyle şerli insanların sayısı azaldı ve yollar emniyetli hale geldi."

⁶⁴ Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 132-133; Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, sene: 611-620, s. 59; İbn Kesir, *a.g.e.*, XIII, 97-98.

ber varit olmuştur ki, işte bu durum (buradaki) herkese şamildir” demiştir.⁶⁵ Bu üç arkadaşın maksadı, o evden dağılmamaktı. Ebû Cafer Belh’e döndüğünde, ‘Buhârâlî âlimleri nasıl buldun’ sorusuna: “Bir fakih, bir de yarım fakih gördüm” cevabını verdi. “Fakih kim” denilince: “Meydânî, yarım fakih de Muhammed b. el-Fadl” dedi. “Niçin” diye sorulunca: “Çünkü Muhammed b. el-Fadl, hesap bilmiyordu. Meydânî ise, bu ilmi çok iyi bilmektedir” cevabını verdi. Denildiğine göre, Muhammed b. el-Fadl daha sonra hesapla iştiğal ederek, nihayet o alanda da büyük âlim olmuştur.⁶⁶

Vefatı

Hayatının son yirmi beş senesini Dimaşk’ta önemli faaliyetlerle geçiren Hasîrî, doksan yaşında iken 8 Safer 636/20 Eylül 1238 Pazar gecesi bu şehirde vefat etmiştir.⁶⁷ 9 Safer Pazartesi günü yapılan cenaze merasimine büyük bir kalabalık katılmış, tabutunu fakih arkadaşları omuzlarında taşımışlardır. *Sûfiyye* kabristanının *zâhiru/hâricü bâbi’n-nasr* kısmına defnedilmiştir. Toplanan insan kalabalığından ötürü o gün adeta unutulmayacak mahşeri bir gün olmuştur.⁶⁸ Kalabalık bir cemaatin iştirak ettiği cenaze namazının *Câmiu Dimaşk’ta (el-Câmiu’l-Ümevî)* kılındığını belirten Ebû Şâme, *Sûfiyye* kabristanında yolun kenarına defnedildiği ve kabrin de taşla örüldüğü bilgisini verir.⁶⁹

Oğulları

Hasîrî’nin ailesi hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Kendinden sonra Nûriyye Medresesi’nde hocalık yapan Muhammed ve Ahmed adında iki oğlundan bahsedilir. Verilen bilgilerden Ahmed’in daha meşhur olduğu anlaşılmaktadır.

1. Kıvâmuddîn Muhammed

Kıvâmuddîn Muhammed hakkında fazla malumat yoktur. Nuaymî, İbn Şeddâd’dan (ö. 684/1285) Hasîrî’nin iki oğlu hakkında şu bilgileri nakleder: “Hasîrî’den sonra müderrislik görevini oğlu Kıvâmüddîn Muhammed

⁶⁵ Yağmurlu, fırtınalı geceler gibi camiye gitmenin zor ve tehlikeli olduğu durumlarda, namazların evlerde kılınabileceğine dair sahih rivayetler vardır. Fakat yukarıda Muhammed b. el-Fadl’ın naklettiği metin hadis kaynaklarında geçmemektedir. Bu metni ‘bir rivayette şöyle geçmektedir’ ifadesiyle sadece Ebû’l-Hasen es-Sindî’nin (ö. 911/1505) zikrettiğini tespit edebildik (*Tertibü müsnedü ş-Şâfi’î*, s. 206, nr. 185).

⁶⁶ Kuraşi, *a.g.e.* III, 193-194.

⁶⁷ Münzirî, *a.g.e.*, III, 499; Kuraşi, *a.g.e.*, III, 432; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 152; İbn Kutluboğa, *a.g.e.*, s. 286. Leknevî’nin *el-Fevâidü’l-behiyye*’sindeki (s. 205) 637 yılı matbaa hatası olmalıdır. Zira “8 Safer Pazar günü” bilgisi diğer kaynaklarla ayındır. Takvim çevirme hesabına göre, 8 Safer Pazartesi, 9 Safer de Salı gününe denk gelmektedir. Hicri tarihlerin hesaplanmasında bir-iki günlük farklılıkların olduğu bilinmektedir.

⁶⁸ Münzirî, *a.g.e.*, III, 499; İbnü’s-Sâbüni, *a.g.e.*, s. 129; Zehebi, *Nübelâ*, XXIII, 54; a.mlf., *Târihu’l-islâm*, sene: 631-640, s. 309; a.mlf., *Düvelü’l-islâm*, Beyrut 1405/1985, s. 346. Kabri, *Sûfiyye* kabristanının başındaki yolun ortasındadır (Fâsi, *a.g.e.*, II, 273). Yusuf İbn Tağriberdî ise, *el-müneybi*’in yanında olduğunu belirtir (*en-Nücümü’z-zâhire fi mülikü mısır ve’l-kâhire*, Kahire 1963, VI, 313).

⁶⁹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 167.

devralmıştır. Bazen Sadreddin İbrahim ona vekâlet ederdi. Bu görevini ve orada ders müzakeresini yaşlılık dönemine kadar sürdüren Kıvâmuddîn, nihayet 4 Şevval 665'te vefat ederek, Sûfiyye kabristanında babasının yanına defnedildi. Doğum tarihi, 11 Şaban 625 idi. Onun ölümünden sonra kardeşi Şeyh Nizâmeddîn Ahmed bu görevi üstlenmiştir. 'Bu *Târîh*'i telif ettiğimiz hicrî 674 senesine kadar Ahmed görevinin başındaydı. Doğum tarihi, 11 Şaban 629'dur.⁷⁰

Nuaymî'nin naklettiği bilgiye göre, Hasîrî'nin kırk yaşında vefat eden büyük oğlu Muhammed, babasının vefatından sonraki yıllarda başladığı müderrislik görevini hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. Sonra ondan dört yaş küçük olan kardeşi Ahmed müderrislik görevini devralıp onu uzun bir süre devam ettirmiştir. O, kardeşi Muhammed öldüğünde otuz altı yaşındadır ve yetmiş yaşlarında iken 698/1298'de vefat etmiştir.

2. Nizâmuddîn Ahmed

Hasîrî'nin Nizâmeddîn Kâdî Ebü'l-Abbâs diye tanınan oğlu Ahmed, Dimaşk'taki Nûriyye Medresesi'nde hocalık yapmış, fetva vermiş ve bir süre de kadı vekilliği görevini üstlenmiştir. Nûriyye Medresesi'nde ondan sonra Şeyh Şemseddîn b. Sadr Süleyman b. en-Nakîb müderris olmuştur. Nizâmeddîn, Hanefî âlimlerinin seçkinlerinden, zeki, fazıl ve akıcı ifadeye sahip bir âlimdi. Yetmiş yaşlarında iken 8 Muharrem 698/1298'de vefat etmiş ve 9 Muharrem Cuma günü Sûfiyye Kabristanı'nda babasının yanına defnedilmiştir.⁷¹

İbn Tağrıberdî, Nizâmeddîn hakkında şu bilgileri verir: "İmam, âlim, mahir, zeki biriydi. İyi bir hafıza gücü ve akıcı-faydalı bir ibaresi vardı. Nûriyye'de ve başka medreselerde hocalık yaptı. Senelerce fetva verdi ve talebe okuttu. Dimaşk'ta kâdî'l-kudât Hüsâmeddîn el-Hanefî'ye vekâlet etti. Güzel ahlâk sahibi biriydi.⁷² Aynı müellif diğer eserinde "şeyh, imam, Nûriyye müderrisi" şeklinde tanıttığı Nizâmeddîn'in şu yönlerine dikkat çeker: "İmam, fâzıl, âlim, müftü ve müderris idi. Babasından sonra Nûriyye'de müderrislik yapmış ve kadı vekilliğinde bulunmuştur. İffetli, dindar, vefatına kadar ibadet ve çalışmaya devam eden biriydi."⁷³

"Kâdî, fakîh, imam" olarak bilinen Nizâmeddîn, Fıkıh ilmini babasından öğrenmiş, vefatına kadar Nûriyye Medresesi'nde müderrislik yapmış, fetva vermiş ve kâdî'l-kudât Hüsâmeddîn el-Hasen b. Ahmed'in (ö.

⁷⁰ Nuaymî, *a.g.e.*, I, 476.

⁷¹ Zehebi, *Târîhu'l-islâm*, sene: 691-700, nr. 559; a. mlf., *'Iber*, III, 391; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, 4; Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *'İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, Kahire 1409/1989, III, 473. Nuaymî'nin (*a.g.e.*, I, 477) "Nizâmeddîn 2 Muharrem'de vefat etti, 3 Muharrem Cuma günü defnedildi" şeklinde İbn Kesîr'den naklettiği bilgi yanlıştır. Zira söz konusu kaynaktan, bu bilgi "8 Muharrem'de vefat etti, 9 Muharrem Cuma günü defnedildi" biçiminde yer almaktadır (İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, 4).

⁷² İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 182.

⁷³ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, Kahire 1984, II, 210.

699/1300'den sonra) yerine vekâleten bakmıştır.⁷⁴

Nizâmeddîn el-Hasîrî ile babası Hasîrî'yi "Amîdî"nin biyografisinde zikrederek, Nizâmeddîn'in Moğollar tarafından öldürüldüğünü söyleyen İbn Hallikân'ın (608-681/1211-1282) verdiği bazı bilgiler karışık ve çelişik bir görünüm arz etmektedir.⁷⁵

Cedel-münazara ve hilâf ilminin önde gelen simalarından olan Amîdî'nin bu alanda *et-Tarîka* adlı kitabı meşhurdur. Ayrıca *el-İrşâd*, *en-Nefâis* gibi daha başka eserleri vardır. İbn Hallikân'a göre birçok kişi, "Amîdî" nispetiyle meşhur olan Hanefî fakihî Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî'nin (ö. 615/1218) ilminden istifade etmiştir. Bunlardan biri de, meşhur *et-Tarîka*'sı ve başka eserleri bulunan ve "Hasîrî" diye bilinen Nizâmeddîn Ahmed b. eş-Şeyh Cemâleddîn Ebi'l-Mehâmid Mahmûd'dur.⁷⁶

İbn Hallikân'ın: "Moğollar ilk akınlarında 616/1219'da Nizâmeddîn el-Hasîrî'yi Neysâbûr'da öldürmüşlerdir. Nizâmeddîn'in oğlu, önde gelen âlimlerdendi. Onunla Dimaşk'ta birkaç defa bir araya geldim. O, Nûriyye Medresesi'nde müderrislik yapıyordu" cümlelerinde bahsedilen kişi, Hasîrî'nin yukarıda doğum-ölüm tarihleri belirtilen oğlu Nizâmeddîn Ahmed olamaz. Bu kişi, Hasîrî'nin babası Ahmed olmalıdır. Onun lâkabı da, torununun lâkabı gibi "Nizâmeddîn" olabilir. Bu yüzden dede ile torunun karıştırıldığı anlaşılmaktadır. "Önde gelen âlimlerden, İbn Hallikân'ın Dimaşk'ta birkaç defa görüştüğü ve Nûriyye'de müderrislik yapan oğlu" da, Cemâleddîn el-Hasîrî olmalıdır. Nitekim devam eden cümlelerde Hasîrî'nin şu sözü nakledilir: "Babam 'Tâcirî' nispeti ile tanınırdı. Buhârâ'da hasır dokunan bir mahalle vardı. Biz o mahallede ikamet ediyorduk."

Ayrıca İbn Hallikân şu bilgileri vermektedir: "Nizâmeddîn'in babası (Hasîrî) büyük âlimlerden olup, Dimaşk'taki Nûriyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştı. Zamanında Hanefî mezhebinde onun derecesine yaklaşabilecek kimse yoktu. Oğlu Nizâmeddîn'in fikrini ve zihnini (hilâf ilmiyle) zayi etmesini tenkit ederdi. Zira o, henüz bir genç olmasına rağmen, zihin ve idrak yönü parlak olan kişilerdendi.⁷⁷ Nizâmeddîn ise, babası hakkında, onun sadece Hanefî mezhebindeki görüşlerle yetinmesinden ötürü: 'Babam, anlayışı kıt/dar görüşlü bir şeyhtir' derdi.⁷⁸

⁷⁴ Kuraşî, *a.g.e.*, I, 325-326; Temimî, *a.g.e.*, II, 102, nr. 381.

⁷⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, IV, 258-259, nr. 179, 180. "İbn Hallikân'ın verdiği bilgilerin tashih ve izaha ihtiyacı vardır" diyen *el-Cevâhiru'l-mudhiyye* muhakkiki Abdülfettâh Muhammed, *Veşefâtü'l-a'yân*'daki Arapça metni düzeltmeye çalışarak çelişkiyi gidermeye gayret etmiştir (Kuraşî, *a.g.e.*, I, 327, dn).

⁷⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, IV, 257-258, nr. 603. Zehebî, Amîdî'yi 'tevazu sahibi, insanlarla iyi geçinen ve güzel ahlak sahibi' olarak tavsif etmesine rağmen, ilminin 'insanı Allah'a götüren ve ahirette faydası olacak türden bir ilim olmadığı' kanaatini izhar etmiştir (*Târîhu'l-islâm*, sene: 611-620, s. 263-264).

⁷⁷ Bu cümlelerin: "O, zihin ve idrak yönünden insanların en düzgünüydü. Oğlu hakkında: 'O daha bir çocuk' derdi" şeklindeki nakli (Safedî, *a.g.e.*, VIII, 166) kanaatimizce hatalıdır.

⁷⁸ İbn Hallikân, *a.g.e.*, 258-259; krş. Safedî, *a.g.e.*, VIII, 165-166.

“Nizâmeddin’in babasını Hanefî fıkhiyla yetinmesinden ötürü eleştirmesi hususu” tenkide açıktır. Zira o, babasının vefatında henüz yedi yaşında bir çocuktur. Abdülfettâh Muhammed bu durumu şöyle tevil eder: “Bu, olsa-olsa, onun çocuk yaşta çok zeki biri olmasıyla açıklanabilir. Nitekim İbn Hallikân onu tanıtırken: ‘Zihin ve idrak bakımından insanların en parlaklarından’ demiş, Safedî de ona katılarak bu ifadeyi tekrarlamıştır.”⁷⁹ Bu açıklamaya rağmen, kanaatimizce yedi yaşındaki bir çocuğun babasını bu şekilde tenkit etmesi pek mümkün değildir. O, bu tenkidi sonraki yıllarda yaptığı halde, İbn Hallikân’ın *Vefeyât*’ında daha önce yapmış gibi nakdedilmiş olabilir.

İbn Hallikân’ın verdiği bu bilgiye göre, Hasîrî derslerinde ve fetvalarında daha çok Hanefî mezhebinin görüşleriyle iktifa etmekte; oğlu Nizâmeddîn ise, hilâf ilmini sevmesi sebebiyle ihtilâflı konularda farklı görüşleri araştırarak bir sonuca varma yöntemini tercih etmektedir. Nizâmeddîn’in Amîdî’nin eserlerine önem vererek, *İrşâd*’ını şerhetmesi ve onun gibi *et-Tarîka/et-Ta’lika*⁸⁰ adlı bir kitap telif etmesi, İbn Hallikân’ın görüşünü destekler. Nitekim Abdülkadir el-Kuraşî de şöyle demiştir: “Birçok âlim, Amîdî’nin *Tarîka*’sı üzerine çalışma yapmaya, onu şerh etmeye önem vermiş ve ondan faydalanmıştır. Onlardan biri de, Nizâmeddin Ahmed b. eş-Şeyh Cemâled-din el-Hasîrî’dir.”⁸¹

Sonuç

“Kâdîhân” diye meşhur Hasan b. Mansur el-Özkendî’nin önemli talebelerinden “Hasîrî” nispetli Cemâleddîn Mahmûd b. Ahmed, memleketi Buhârâ’da Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olduktan ve elli yaşlarına kadar orada ikamet ettikten sonra Neysâbûr’a gelerek hadis sema etme yolunu tercih etmiştir. Onun Neysâbûr’da ne kadar ikamet ettiğine dair net bir bilgi yoksa da, bu sürenin on yıl civarında olduğu tahmin edilmektedir. O, şayet küçük yaşlarında iken hadis sema edebilmiş olsaydı, uzun ömürlü olduğu için zamanında Şam ehlinin *müsnidi* olurdu.

Altmış yaşından sonra Dimaşk’a gelen Hasîrî, orada Hanefî âlimlerinin reisi olmuştur. Bu şehre geldikten kısa bir süre sonra 611/1214 yılında Nûriyye Medresesi’nde müderrislik görevini üstlenmiş ve ölene kadar yirmi beş sene boyunca bu görevini sürdürmüştür. Ayrıca kitap telif etme, fetva verme ve hadis rivayet etme gibi birçok faaliyeti yürütmüştür. O, bilhassa el-Melik el-Muazzam döneminde Dimaşk’ın en ünlü âlimidir.

Hicri yedinci asrın önemli Hanefî fakihlerinden olan Hasîrî, ilmi ve

⁷⁹ Kuraşî, *a.g.e.*, I, 328, dn.

⁸⁰ Safedî, *a.g.e.*, VIII, 165. “Cemâleddîn el-Hasîrî, hilâf ilminde *et-Ta’lika*’sı ile meşhur olan imamın babasıdır” (İbnü’s-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 129). *et-Tarîka* veya *et-Ta’lika* isimlerinden birisi yazım hatası olabilir.

⁸¹ Kuraşî, *a.g.e.*, III, 355-356; IV, 394-395.

ahlakî kişiliğiyle herkesin takdirini kazanmıştır. Yüksek ilmi derecesinin yanında mütevazı, salih ve dindar bir kişi olarak tanınır. Onun Fıkıh'ta olduğu kadar Hadis ilminde de söz sahibi bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Müslim'in *Sahîh*'ini rivayetle meşhur olmuştur. Öğrencileri arasında dönemlerinin önemli muhaddisleri vardır.

Hasîrî, Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencisi İmam Muhammed'in eserlerine büyük önem vermesiyle temayüz etmiştir. Derslerinde onları okutup rivayet etmiş, hatta uzun ömürlü olduğu için döneminde bu işi yapan tek âlim olarak kalmıştır. Bilhassa onun *el-Câmiu'l-kebîr*'i üzerine yazdığı biri muhtasar, diğeri geniş iki şerh oldukça önemlidir.